

3. Kalita A.A., Ivanova S.V. Analysis of Functional and Semantic Types of Utterances Expressing Surprise // IATEFL-Ukraine Newsletter. – Kyiv, 1996. – Issue No. 4. – P. 28.
4. Volchenko I.N. Conceptual Approach to Linguistic and Stylistic Analysis of Adapted Fiction // IATEFL-Ukraine Newsletter. – Kyiv, 1998. – Issue No. 11. – P. 27–28.
5. Печерица Т.Е. Использование художественного текста при обучении русскому языку как иностранному (отбор и адаптация текстов для чтения в группах студентов филологов подготовительных факультетов). – М., 1986.
6. Вейзе А.А. Уровни адаптации учебной литературы на иностранном языке // Вопросы методики преподавания иностранных языков. – Тула, 1967. – С. 146–162.
7. Волченко И.Н. Лингвостилистический анализ адаптированного текста сказок О. Уайльда // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. – Випуск 6: Проблеми лексичної семантики та семантики тексту. – К., 1998. – С. 129–134.
8. Воробьева О.П. Текстовая номинация в ракурсе когнитивной лингвистики // Языковая категоризация (части речи, словообразование, теория номинации). Материалы круглого стола, посвященного юбилею Е.С. Кубряковой по тематике ее исследований. Октябрь 1997 года. – М., 1997. – С. 18–20.
9. Мороховский А.Н., Воробьева О.П., Лихошерст Н.И., Тимошенко З.В. Стилистика английского языка. – К., 1984.
10. Wilde O. Fairy Tales. – Kyiv, 1996.
11. Wilde O. The Happy Prince // The Happy Prince and Other Tales. – М., 1969.

Михайло Лабацук

ОБРАЗНИЙ КОМПОНЕНТ СЕМАНТИКИ МЕТАФОРИ

Суб'єкт вербальної діяльності творить смисли у таких основних типах мовлення: розмовний – науковий – художній. У розмовному типі мовлення інтенцією суб'єкта відбувається оперування соціально та особистісно апробованими смислами та способами їх оформлення. Подолання, реструктурація звичних форм відбувається у науковому типі вербального мислення при переважному орієнтуванні суб'єкта на поля та структури раціонального споглядання. При переважному орієнтуванні суб'єкта на власну здатність до чуттєвого споглядання відбувається реструктурація смислів та способів їх експлікації у художньому типі мислення.

Ми визнаємо при будь-якому типі мовної комунікації вихідним її компонентом чуттєво-смисловий простір суб'єкта. Причому, вихідні смислові структури є інваріантними, на основі яких суб'єкт і творить актуальні понятійні та семіотичні смисли та значення. Постає питання, якими засобами творяться смисли серед різнорідних компонентів їх походження (а саме, сенсорно-чуттєвих, образно-чуттєвих, понятійних, вербальних та ін.)?

Традиційним є визнання важливої ролі у цих процесах базових зображувальних прийомів – порівняння, метафори, метонімії та ін. Серед принципових вихідних аксіом моделювання метафори є, в першу чергу, такі дихотомії: буквальність – образність метафори, когнітивна спроможність – неспроможність метафори, умовність – безумовність, самодостатність – несамодостатність, статичність – динамічність, інваріантність – варіативність метафори та ін.

Якщо уважно придивитись до всіх цих дихотомій, то вони є фактично різними аспектами однієї принципової проблеми: чи є метафора явищем лише семантичним, чи, крім цього, вона є явищем мисленнево-чуттєвим, навіть сенсорно-чуттєвим, і, якщо є, то в якій мірі і за якими моделями функціонування?

В різноспрямованості метафори можна виділити, щонайменше, два принципово важливих аспекти – спрямованість до власної семіотичної системи (означувального) та спрямованість до понятійно-чуттєвої сфери (означуваного) суб'єкта. Причому, зрозуміло, що ці аспекти можуть виявлятися лише разом, але в різній мірі їх переважності, окресленості чи акцентування.

Слід відзначити, що у даному аналізі метафоричності вербального мислення ми схилиємось до визнання суто семантично-понятійної локалізації простору метафори. Підкреслюємо, що ми це стверджуємо щодо простору, власне, у метафорі, а чуттєво-образна та раціонально-понятійна сфери залишаються приналежністю позасеміотичної психології

формування висловлювання чи його сприйняття. Тобто, на наш погляд, метафора не має анінайменших посягань чи то на безпосереднє відображення сенсорних переживань суб'єкта чи то на відображення реального світу. Метафора – лише один з елементів моделювання розуміння світу, бачення можливостей орієнтування у світі.

У наших дослідженнях метафори ми послідовно стверджуємо необхідність розмежування семантичної сутності метафори від її понятійно-раціональної та образно-чуттєвої спрямованості. Вербальна метафора є явищем семіотичним. Тобто, вона створена на основі інваріантної мовної системи суб'єкта, елементи якої актуалізуються інтенцією суб'єкта у кожному конкретному випадку. Актуалізовані соціальні компоненти метафори спрямовуються до чуттєво-мисленнєвого стану суб'єкта, який (стан) є різним для кожного суб'єкта. Цим пояснюється різниця в інтерпретаціях метафори, її одночасна однозначність та багатозначність.

Наше твердження щодо різноспрямованості мисленнєвої діяльності суб'єкта до власних раціонального та чуттєвого споглядання знаходить аналогію у теорії Л. Виготського про типи мислення та у його теорії генезису і сутності метафори. Надзвичайно привабливою рисою творчості Л. Виготського є динамізм уявлень – напр., визнання ним синхронної наявності і функціонування у звичайній дорослої освіченої людини різних типів мислення і типів організації (та використання) образно-понятійної системи (які у філогенезі розділені цілими епохами). Це, в першу чергу, синкретичне мислення, комплексне мислення та понятійне мислення [1, 270–292].

Такий підхід стверджує залежність внутрішньої якості формально-вербальних висловлювань від способу організації семантично-понятійної інваріантної системи суб'єкта. З цього є неминучим такий висновок: те, що не вважається метафорою (чи метонімією) в одному типі мислення та організації семантично-понятійної структури, може вважатися метафорою (чи метонімією) в іншій системі координат та організації вихідних засобів мислення. Яким чином це може бути – надзвичайно цікаве питання, яке торкається цілої низки проблем психічної організації суб'єкта та семіотичної комунікації. На нашу думку, розв'язання цієї проблеми може відбутись при дослідженні співвідношення образно-чуттєвої основи метафори із ієрархічно-категоріальною системою свідомості суб'єкта.

Щодо цього Л. Виготський дещо суперечливо стверджує, що: "Найсуттєвішим для поняття є відношення його до дійсності (цитати з цього видання даються у нашому перекладі – М. Л.)" [1, 119]. Тобто, як найважливіша визначальна частина поняття стверджується його референтна віднесеність. Але разом з цим визнається і таке: "Основна властивість будь-якої структури – незалежність від елемента, який її створює, від конкретного матеріалу, на якому вона створена, і можливість переносу на будь-який інший матеріал" [1, 230]. Тобто, у другій (за порядком) цитаті стверджується, як домінуюча, категоріальна частина поняття, причому, незалежно від його референтивної частини.

Така суперечність здавалася б дивною та недопустимою, якби вона не являла собою паралельність до двох важливих властивостей людини – здатності до чуттєвого та раціонального споглядання. Якщо ми визнаємо суб'єкта як носія та творця функціонального відношення власної категоріальної системи до чуттєвих уявлень та сенсорної інформації, яка (інформація) щомиті надходить із зовні, то ця суперечність втрачає власну силу. Суб'єкт приречений узгоджувати раціональну та емпіричну різноспрямованість власної сутності, і це відбувається через понятійну систему та різні семіотичні системи, найважливішою з яких є вербальна.

Л. Виготський називає забобою думку, "... ніби узагальнення в мисленні виявляється тільки у власній найбільш розвинутій формі, а саме у формі понять" [1, 168]. Він вважає навпаки: "У мисленні дорослої людини ми на кожному кроці спостерігаємо перехід від мислення в поняттях до мислення конкретного, комплексного, до мислення перехідного" [1, 168].

Розвиток вищих форм мислення відбувається через перехід уявлень до понять, а груп чи комплексів понять до узагальнюючих понять. Власне, на цих переходах і криється сутність метафори. Найменування переносяться за асоціацією (за суміжністю або подібністю) образним шляхом, тобто не за законами логічного мислення, а за законами комплексного мислення.

Операції метафоричного порівняння на відміну від операцій власне порівняння обов'язково передбачають наявність узагальнюючого поняття ("проміжного поняття" – [2, 14]; "вищого поняття" – [1]). "Порівняння понять з необхідністю передбачає їх узагальнення, рух за лінією відношення їх спільності до вищого поняття, яке підкоряє собі обидва поняття, що порівнюються. ... Ми ніби піднімаємося над поняттям А, а потім опускаємося до поняття В" [1, 168].

Базовою одиницею художнього пізнання є образ. Образні засоби словесної творчості є, щонайменше, двозначними або опираються й на значно більший асоціативний ряд. Образ, на відміну від поняття, не стоїть над власними референтами, а він є сам референтом, або ж нерозчленовано зливається (амальгується) з конкретними предметами, оточенням, ситуацією. Це – одна з причин, як ми відзначили, досить широкої інтерпретації образу.

З точки зору систематизованого понятійного мислення у комплексах є яскраво метафоричним, але воно не є таким з точки зору мислення у комплексах. Комплексне мислення є природним, безумовним, метонімічним, бо воно є наочним, емпіричним мисленням.

Предмети за асоціативними ознаками входять у комплекс разом з рештою власних ознак, і ці ознаки не абстрагуються від решти ознак, вони є рівними серед рівних. У комплексі, на відміну від понять, є відсутніми ієрархічний зв'язок та ієрархічні стосунки між ознаками.

Висловлювання типу "Зараз я говорю неправду", "Мое твердження – неправдиве" (які традиційно вважаються головоломними) не набагато відрізняються від висловлювань типу "Це – дерево", "Це – не дерево", "Дерево росте", "Дерево не росте", або "Це – правда", "Це – не правда". Ми не звертаємо уваги на велику кількість неоднозначних аспектів граматичної чи семантичної будови висловлювання, доки в нас немає необхідності у цьому.

Наприклад, звернімо увагу на часове співвідношення реалізації у мовленнєвій діяльності компонентів висловлювання: "Зараз я говорю неправду". Коли я говорю "Я говорю", то ще не відомо (не суб'єктивно, а сигнально-комунікативно), про що і що власне я говорю, але вже коли відомо, що саме говорю "неправду", то, безумовно, я вже "не говорю", а сказав. Тоді закономірним є питання: "Про що ж йдеться – про неправду, яку я говорю, чи про неправду, яку я вже сказав?"

Ці неясності чи недомовленості (та багато інших подібного роду) ми або ігноруємо або ж не помічаємо, однак при необхідності легко їх акцентуємо. Таким чином, необхідність чи компетентність дослідника своєрідно змушує його організувати об'єкт дослідження. Так само відбувається і з творенням чи сприйняттям метафори – в ній може бути переважно актуалізована або категоріальна частина, або денотативна, або ж ментально-образна.

"Продуктивність мислення залежить від уміння користуватися Аналогією і Метафорою. Однак аналогії часто бувають неправильними, а метафори вводять в оману. Отже, у завдання "когнітивного несвідомого" входить таке придушення чи заборона неприйнятності порівнять" [3, 282]. Зрозуміло, що ця неприйнятність має на увазі різні вищеозначені рівні порівняння.

Таким чином, послідовно стверджуючи семіотичну сутність вербальної метафори, ми не заперечуємо наявність у ній образних чи експресивних компонентів. Обов'язково необхідним є лише визнання у метафорі образності не безпосередньо наочною, а ментально-опосередкованою. Так само й експресивність чи емоційність метафори є не чуттєво-емоційними, а чуттєво-емотивними (ментально-опосередкованими), що підкреслює їх мовний характер. Тобто, образною чи емоційною метафора як вербальний зображувальний засіб є не більше, ніж будь-яка образна або емоційна мовна чи мовленнєва одиниця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л.С. Собр. соч. в 6-ти т. – М.: Педагогика, 1982. – Т. 2. – 504 с.
2. Гак В.Г. Метафора: универсальное и специфическое // Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – С. 11–16.
3. Минский М. Остроумие и логика коллективного бессознательного // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XXIII / Сост. В.В. Петрова и В.И. Герасимова. – М.: Прогресс, 1988. – С. 281–309.
4. Якобсон Р. В поисках сущности языка // Семіотика / Сост. Ю.С. Степанова. – М.: Радуга, 1983. – С. 102–117.